

Миодраг Јовановић

ФИНАЛНЕ СЕКВЕНЦЕ ОД ДВА РАЗЛИЧИТА ВОКАЛА У ЦРНОГОРСКИМ НОВОШТОКАВСКИМ ГОВОРИМА

Досад у дијалектолошким радовима – ни у оним старијим, ни у монографијама које приказују савремено стање – нијесу уцртане прецизне изоглосе простирања одређених појава које се тичу судбине вокалских група *-ao*, *-yo*, *-eo* и *-uo* на крају ријечи. То смо овим радом у првом реду поставили као задатак.

Кључне ријечи: регресивна асимилација, прогресивна асимилација, вокалска група, несажета скупина, акценат, секундарни сугласник, хијат, дијалекат, говор, монографија.

Мања заступљеност финалних вокалских група, усљед уједначавања артикулације у правцу првог (прогресивна) или у правцу другог вокала (регресивна), одавно је примијећена тенденција у дијалектима српског језика. При томе, неки сљедови вокала, нарочито секвенца *-ao*, израженије су склони промјенама – у резултату до краја доведеног процеса асимилације, као једног од начина укидања хијата, најчешће је дуг самогласник, без обзира да ли се сажимају дуги или кратки самогласници. С друге стране, то никако не значи да асимилациони процеси имају изглед потпуно стабилизоване појаве, зато ћемо у нашем раду утврђивати и разлоге (прозодијске, семантичке и др.) који су у црногорским новоштокавским говорима понекад погодовали очувању неизмијењених вокалских група. А судбину вокалских група у сјеверозападној Црној Гори значајно је сагледати и у ширим дијалекатским оквирима: прогресивни говори источнохерцеговачког типа налазе се и на србијанској, и на босанско-херцеговачкој, и на хрватској страни – са којима структурно-типолошки и генетски чине недјељиву цјелину; а и због додира са говорима зетско-јужносанцачког дијалекта, са битно другачијим резултатима сажимања вокала на крају ријечи – нарочито секвенце *-ao* (као рефлекса старијих финалних група *-al* и *-ьl*).

Јасно је да судбина финалне вокалске скупине *-ao* (у највећем броју примјера настала промјеном сонанта *л > o* на крају слога), због фреквентности категорија ријечи у којима се јавља и с примјетном колебљивошћу у дистрибуцији, има карактер најинтересантније појаве.

Испитивачи говора сјеверозападне Црне Горе, дакле новоштокавских говора, утврдили су да се вокалска група *-ao* на крају ријечи, без обзира да ли је акценгована или неакценгована, углавном свела на вокал *-o*. Регресивну асимилацију *-ao > o* – у ликовима радног глаголског придјева: *дòдшò, пòдигò, пòбјегò, òбùкò, глàсò, òрò, снìјèвò, прèдò, чèкò, пìсò, дòбìвò, ìспекò, нàзèбò*; и именица: *вìтò, ùбò, кòтò, кàбò, смìсò, мìсò, пìèтò, пòсò*, развèжи *ùзò...* потврдили су: Милија Станић – за ускочки, Јован Вуковић – за говоре Пиве и Дробњака, Мато Пижурица – за околину Колашина, Драго Ђупић – за град Пљевља и његово окружење, Данило Вушовић у дијалекту источне Херцеговине – прецизније у говорима Бањана, Грахова, Рудина и Голије¹. Изложена црногорска ситуација сагласна је, понекад готово до детаља, са већином сродних говора у окружењу – србијанским и босанско-херцеговачким². Контракција вокалске

¹ Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗб ХХ, Београд 1974; Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дроњака*, ЈФ ХVII, Београд 1938–1939; Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, Пос. издања, књ. 12, Одј. умјетности, књ. 2, Титоград 1981; Драго Ђупић, *Основне особине говора Пљеваља*, ЦАНУ, Гласник Одјељења умјетности 8, Титоград 1988; Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине*, СДЗб III, Београд 1927.

² Уједначавање артикулације финалне секвенце *-ao* у правцу другог члана: *пìсò, дòбìвò, ìспекò, нàзèбò, пòсò* одлика је и говора сјеверозападне, сјеверне, сјевероисточне, централне, југоисточне и југозападне Босне (Драгомир Вујићић, *Фонетске особине говора сјеверозападне Босне*, књига II, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Одјељење за језик, Сарајево 1979, 11–157; *Фонетске особине говора сјеверне и сјевероисточне Босне*, књига V, Сарајево 1985, 11–171; *Фонетске особине говора централне, југоисточне и југозападне Босне*, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник VI, Институт за језик и књижевност, Сарајево 1990, 7–125; Џевад Јахић, *Ијекавскоштокавски говори источне Босне*, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, књига VIII, Сарајево 2002, 52) и источне Херцеговине (Асим Пецо, *Говори источне Херцеговине*, СДЗб XIV, Београд 1964, 41). У сажимању вокалске групе *-ao* са говором Пиве и Дробњака слагали би се и западнији (гатачки) – наглашава Јован Вуковић (стр. 29).

Судбином секвенце *-ao* црногорски новоштокавски говори чине једну цјелину и са прелазним (и)јекавско-екавским говорима у Србији, као што су: говори србијанског Полимља и новопазарско-сјенички говори, па нешто јужније и са бихорским говором (Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, СДЗб XXXVII, Београд 1966, 213; Данило Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички говори*, СДЗб XVI, Београд 1966, 47–49; Данило Барјактаревић, *Бихорски говор* – Фо-

групе *-ao > -o* по правилу не изостаје ни у сјеверозападној Боки – дакле у црногорским приморским говорима херцеговачког типа³. А мора се имати у виду да је говорна зона од Пераста, односно од замишљене граничне линије између зетско-јужносанџачких и новоштокавских приморских говора до границе са Хрватском још увијек недовољно испитана. Овим се простором – у радовима са другачијом тематиком – бавио Срђан Мусић⁴, а приближно са овог простора имали смо увид и у грађу из говора Лепетана, коју је четрдесетих година прошлог вијека сакупио Васо Томановић⁵, гдје се налазе потврде само за регресивну асимилацију: *пóшō, жīвū дōшō, дóшō, мīсō, ја би пошō* у Котóр (стр. 60–61, 68, 99). И идући даље ка западу, у говорима Хрватског приморја, према материјалу који су дијалектолози дали из Дубровника, Цавтата и Конавала⁶ група

нетске особине и акценат, ЗбФФП III (1966), 31–32; Радосав Ђуровић, *Рефлексијата у околини Прибоја*, СДЗБ XXVI, Београд 1980, 265). И још даље – у говору Горобиља (Мирослав Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, СДЗБ XIX, Београд 1972, 657), па и у говорима косовско-ресавског типа (на примјер, Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗБ XIX, Београд 1972, 152, гдје се прогресивна асимилација *-ao > -a* своди у ствари само на појединачне случајеве).

³ Много интересантнију слику пружају црногорски приморски говори зетско-јужносанџачког типа – на примјер, у говорима Мрковића, Спича и Паштровића асимилациони процеси у рефлексима старих вокалских група *-ал, -џл* на крају ријечи у високом степену зависе од поријекла првог члана секвенце. Зато се резултати регресивне (*ao < џл > o*): *йшō, нāшō, дōшō, пōшō, дйгō, отēгō, с'џкō, снāшō*; и прогресивне асимилације (*ao < ал > ā*): *копā, укрцā, остā, покāзā, јдā, кјновā, пītā, пđитовā* налазе и у истом говору – о томе смо писали у раду *Вокалске групе на крају ријечи у говорима Црногорског приморја*, Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (31. X – 1. XI 2006), Српски језик и друштвена кретања, књига 1, 81–97.

⁴ *Романизми у северо-западној Боки Которској*, Филолошки факултет Београдског универзитета, књ. XLI, Београд 1972.

⁵ *Акценат у говору села Лепетана (Бока Которска)*, ЈФ XIV, Београд 1935. Иако говор Лепетана, и територијално и структурно, припада старијим црногорским говорима, ипак се по неким особинама – због близине са новоштокавским говорима – може сматрати у извјесном смислу прелазним зетско-херцеговачким говором.

⁶ Перо Будмани, *Дубровачки дијалекат, како се сада говори*, Рад ЈАЗУ, LXV, Загреб 1883, 156; Милан Решетар, *Der štokavische Dialekt*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission VIII, Wien 1907, 108; Далибор Брозовић, *Цавтат*, Фонолошки описи *сх/хс*, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом, Посебна издања АНУБиХ, књ. XV, Одјељење друштвених наука, књ. 9, Сарајево 1981, 499; Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и штокавско наречје*, Ма-

-*ao* сажима се у -*ō*. Чак и у икавским говорима, који се налазе у њиховом сусједству, зијев који настаје при изговору ове вокалске скупине на крају ријечи отклања се асимилацијом у корист другога члана: *пѣкō*, *кѡвō*, *прѡ-дѡ*⁷.

Да ситуација у црногорским говорима источнохерцеговачког типа није посве идилична, показују поједини говори у којима се, напоредо са -*ao* > -*o*, чују и резултати прогресивне асимилације, нарочито у близини територије зетско-јужносанџачког дијалекта. Наиме, још је Данило Вушовић писао да се у мјестима ближе околине Никшића (села никшићког поља и жупе) ова два вокала сажимају обично у дуго *a*: *дѡшā*, *глѣдā*, *нāшā*, *ѡкрā*, *мāкā*, *ѡбā*, *кѡтā*, при чему је био увјерен да је ова црта дошла из јужнијих црногорских говора⁸ – са асимилацијом -*ao* > -*a* као једином могућности. Истог је поријекла, како сматра Јован Вуковић, деценију-двије касније, и појава -*ao* > -*a* у јужнијим дробњачким и пивским селима Мокром, Милошевићима и Брезнима – што ближе говорима Никшићког поља, то је сажимање у -*a* досљедније спроведено⁹. Иако, како сам признаје, није успио да тачно утврди границе простирања ове појаве, ипак је истакао да, идући даље ка унутрашњости Пиве и Дробњака, све више превладавају резултати регресивне асимилације. Тако је на примјер већ у пивском селу Безују и дробњачком Дубровску у мањој мјери распрострањена асимилација -*a* + -*o* > -*a*, тј. остала је везана искључиво за ликове радног глаголског придјева: *дѡшā*, *кāзā*, *пīсā*; али је редовно: *кѡтō*, *ѡзō* (*узао*) и сл. (*Говор Пиве и Дробњака*, 20–21). Чуди, међутим, што је у неким сјеверним дробњачким селима, као што је Његовућа, спорадично биљежено -*ao* > -*a* – вјероватно зато, закључује Ј. Вуковић, што његовућка села у планини Сињајевини имају катуне у сусједству са Бјелопавлићима¹⁰.

тица српска, Нови Сад 1985, 138–139; Зорка Кашић, *Говор Конавала*, СДЗБ ХЛI, Београд 1995, 265; Јосип Лисац, *Хрватска дијалектологија*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Загреб 2003, 107.

⁷ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 200.

⁸ Данило Вушовић, *Дијалект источне Херцеговине*, 13.

⁹ Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, 20–21.

¹⁰ У науци о језику бјелопавлићки говор се дефинише као прелазни говор зетско-херцеговачког типа у који допиру изоглосе новоштокавских говора, али исто тако, гушћим сноповима изоглоса, и особине говора зетско-јужносанџачког типа – једна од њих свакако је вокал *a* као резултат асимилације некадашњих вокалских група -*ьл* (ово је говор у којему је континуант полугласника у јаком положају у ријечи чист вокал *a*): *мѡгā*, *рѣкā*, *лѣгā*, *ћѣрā*, *пѡсā*, *кѡтā*; и -*ал*: *смијā* се, *причѣкā*, *сīтā* (Драго Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ ХХИИ, Београд 1977,

Један други испитивач дурмиторских говора, Милија Станић, не слаже се са објашњењем: „Ова претпоставка за села какво је Његовућа не може опстати, јер се бјелопавлићки катуни налазе на крајњем истоку планине Сињајевине – 20 до 30 км далеко од његовућког краја. Између Његовуће и ових катуна налази се читаво једно раније црногорско племе – Шаранци. Објашњење зашто се у области Његовуће сусреће \bar{a} од $-ao$ треба тражити на другој страни – можда су досељени из крајева у којима је асимилација $-ao > -a$ редован процес или је у питању нешто друго – сматра Милија Станић¹¹. Осим тога, по мишљењу овог дијалектолога, Вуковићева претпоставка не може опстати ни због још једне чињенице: ускочки катуни на планини Сињајевини, иако се граниче са бјелопавлићком испашом, нијесу под директним утицајем сињајевинских Бјелопавлића – удаљеност између најближих катуна Бјелопавлића и Ускока већа је од 10 км. Због тога Ускоци из ових катуна никад немају $-ao > -a$, већ увијек \bar{o} (Ускоци, 39).

Но, асимилацију у правцу вокала a имамо и у самим Ускоцима, али у неким другим мјестима: у ускочким селима Стругу и Малинском, насељеним живљем које се доселило из околине Никшића или из неког другог црногорског краја са асимилацијом $-ao > -a$, од истих особа чује се и $r\bar{e}k\bar{a}$ и $r\bar{e}k\bar{o}$, $\bar{p}\bar{o}sh\bar{a}$ и $\bar{p}\bar{o}sh\bar{o}$, $\bar{n}\bar{i}c\bar{a}$ и $\bar{n}\bar{i}c\bar{o}$. Милија Станић је покушао да утврди и прецизну изоглосу простирања појаве – „северну границу ове црте у ускочком говору чине реке Тушиња и Буковица, низводно од места где се у њу улива Тушиња”¹². На питање шта ће у овим селима превладати – староцрногорска или источнохерцеговачка варијанта – Станић сматра да ће се ствар окончати у корист новоштокавске – јер је $-ao > -o$ редовна црта у свим селима сјеверно од поменуте границе.

Резултате прогресивне асимилације, највјероватније као утицај зетско-јужносанџачког дијалекта, у најисточнијим црногорским новоштокавским говорима забиљежио је и Мато Пижурица¹³: приликом његове посјете селима Кути, Горња Бијела и Старче (прво је у Никшићкој жупи, друго је најзападније дробњачко село, а Старче је у Горњој Морачи) констатовано је редовно или врло често сажимање вокалске групе $-ao$ у \bar{a} – и то у Кутима и Горњој Бијелој досљедно, а у горњоморачком селу

18). Од говора изван граница Црне Горе прогресивну асимилацију налазимо на сјеверозападу територије источнохерцеговачког дијалекта у личко-сјевернодалматинској зони, југозападној Босни, Кордуну, Жумберку, главнини говора Баније и Горском котару (Јосип Лисац, *Хрватска дијалектологија*, 100).

¹¹ Милија Станић, *Ускочки говор*, 39.

¹² Милија Станић, *Ускочки говор*, 18.

¹³ Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, 75.

Старчу спорадично. Још су више у околини Колашина видљиви резултати прогресивне асимилације у непосредном сусједству са васојевићким подручјем – нпр.: *ка̄* кучка, *снаш̄а се*, *дош̄а* данас (Јабука – мало село код извора Таре, ниже од Матешева); ко е *рѣк̄а*, *да̄* сам јој (Падеж – заселак села Речина)¹⁴. За разлику од прилика у неким ускочким селима, гдје ће се колебање између прогресивне и регресивне асимилације вјероватно разријешити устаљивањем резултата регресивне, у околини Колашина истичу се другачије тенденције: „У говору млађих генерација изгледа да сажимање групе *-ао* > *-ā* узима све више маха, што је последица све снажнијег утицаја Подгорице као културног, школског и административног центра” (*Колашин*, 75).

За проширивање знања о асимилацији вокалске групе *-ао* на крају ријечи у најисточнијим црногорским новоштокавским говорима потребни су нови дијалектолошки радови – нарочито из околине Мојковца и Бијелог Поља. А на основу досадашњих чини се да се непосредни додири резултата различито изведених процеса сажимања – *дòш̄а / дòш̄о* дешавају у близини обала ријеке Лима¹⁵.

Необична је појава, али ипак готово у свим говорима потврђена, да вокали *а* и *о* на крају ријечи остану и несажети. А такви се примјери: *спрѣмао се*, *стајао*, *заспао*, *пјѣвао*, *смíјао се* обично објашњавају прозодијским, семантичким, а понекад и неким другим разлозима. У грађи из говора Лепетана нешто израженије чување неизмијењене вокалске групе *-ао* на крају ријечи омогућио је акценат: *држ̄ао*, *бој̄ао се* (92), *оруж̄ао* (95), *глођ̄ао*, *зоб̄ао*, *лок̄ао*, *пењ̄ао*, *стењ̄ао*, *чеш̄ао* (97), *рев̄ао*, *купов̄ао*, *болов̄ао*, *путов̄ао*, *робов̄ао*, *тугов̄ао* (98). Иначе је, ван случајева када је вокал *а* акценатован, и у овом говору веома ријетко очувана: *лѣгао* (90), *смíјао се* (97), *р̄вао*, *рѣкао* (98), *мíсао* (68). Како је у говорима сјеверозападне Црне Горе, у вишесложним ријечима, вокал *а* увијек неакцентован (краткосилазни акценат досљедно је у политонијском духу повучен на претходни слог: *болов̄ао* > *болòвао*), то је могућност реализације вокала *а* и *о* једног поред другог још више смањена. Процеси *-ао* > *-о*, уколико први вокал из секвенце није акценатован, скоро никако не изостају ни у сродним говорима Хрватског приморја (*Конавли*, 265; *Цавтат*, 499) ни у босанско-херцеговачким говорима (Д. Вујичић, *Фонетске особине говора централне, југоисточне и југозападне Босне*, 31) – поред доста необичног, али потврђеног: *пјѣвао*, *смíјао се*.

¹⁴ Исто, 75.

¹⁵ Момир Секулић, *Неке особености говора Бијелог Поља*, часопис Токови, Иванград 1971, 167.

Из јединствене слике црногорских новоштокавских говора судбином вокалске групе *-ао* на крају ријечи издвајају се двије лексеме – *пàкао* и *òрао* – које, поред најчешће несажете варијанте и нешто рјеђе асимилване *-ао > -о*, у дијалекту источне Херцеговине још могу да гласе *пàкāj* и *òрāj* – како је тридесетих година прошлога вијека чуо испитивач ове говорне зоне Данило Вушовић (*òрāj* те пòнио – за кокошку)¹⁶. То не значи – сматра он – да се овдје глас *л* (од *пàкал*, *òрал*) на крају ријечи развио гласовним путем у *ј*, већ је прије добијен према примјеру *рāj* или онако као што се у неким дијалектима добија *ј* у *òрај* (< орах), према множини *ораји*; а не вјерује у могућност да је ту додата партикула¹⁷.

А посебно асимилација није лака у лексемама које се састоје од два слога – поготово зато што је вокал *а* у групи *-ао* увијек под краткосилазним акцентом који је довољно јак да се у великој мјери супротстави контракцији. Осим тога, изгледа да се те кратке форме: *пàо*, *знàо*, *брàо*, *прàо*, *стàо*, *жàо*, *дàо*, *клàо* тешко дају, без штете по значење, сводити на још краће – чак у говору Пиве и Дробњака у двосложним ријечима никако и нема сажимања: *јàо* (*јахао*), *крàо*, *дàо*, *знàо* и сл.¹⁸ Међутим, у другим говорним зонама сјеверозападне Црне Горе опирање општој гласовној појави асимилације у правцу другог вокала није толико чврсто ни у двосложним облицима – штавише, у свим су мјестима, поред несажетих, присутне и асимилване форме: напореда *дò* и *дàо*, *знò* и *знàо*, *брò* и *брàо* итд. Стиче се утисак да се у појединим зонама у правом смислу може говорити о равноправној употреби сажетих и несажетих. Уз то, у дијалекту источне Херцеговине, напореда са очуваном вокалском групом, те облицима са извршеним сажимањем у правцу другог вокала, Данило Вушовић наводи и двосложне ријечи у којима је, као резултат утицаја старијих црногорских говора, извршена прогресивна асимилација: *жà*, *крà*, *пà* (стр. 13). Упрощавања *àо > ò*; *брò*, *дò*, *звò*, *жò*, као честа појава, сусрећу се и у новоштокавским говорима изван Црне Горе – у говори-ма Хрватског приморја (*Конавли*, 265; *Цавтат*, 499 – ипак, од дублета са сажетом и несажетом формом типични говорник ће радије одабрати

¹⁶ Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине*, 23.

¹⁷ *Исто*, 23.

¹⁸ Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, 20. При том је осјећао да сусједни говори Мораче и Колашина нешто израженије него пивско-дробњачки врше сажимање вокалске групе *-ао* – и у случајевима када је *а* под акцентом; са свим размишљањима Ј. Вуковића сагласан је истраживач говора околине Колашина Мато Пижурица (стр. 74), а потврдили су их у говору Роваца и каснија истраживања Драгољуба Петровића (*Гласовни систем ровачког говора*, ЗбФЛ IX, Нови Сад 1965, 164).

сажету), говорима на тремеђи Црне Горе, Србије и Босне и Херцеговине (мада су у србијанском Полимљу неупоредиво распрострањенији и фреквентнији ликови типа: *д̄а̄о, ж̄а̄о, зв̄а̄о, зн̄а̄о, п̄а̄о*¹⁹) и другим источнохерцеговачким говорима – према грађи коју су дали Драгомир Вујичић, са терена сјеверне, централне, југозападне и источне Босне²⁰, и Асим Пецо из источне Херцеговине (стр. 42). Чак и у околним икавским говорима контракција *-ао > -ō* мјестимично обухвата и двосложне облике: *д̄ō, ж̄ō* (Павле Ивић, *Дијалектологија*, 176). Поред свега, изгледа да у свим говорима постоје неке лексеме које се упорније супротстављају асимилацији, заправо готово је искључиво *п̄а̄о, з̄а̄о, кр̄а̄о, ст̄а̄о...*, а веома необично *п̄ō, кр̄ō, з̄ō, ст̄ō* и сл.

Изречене оцјене о секвенци *-ао* у двосложним облицима ремете се уколико се неки од тих ситних облика нађе у некој акценатској цјелини, тј. ако се испред њих нађе нека ријеч у проклитичкој функцији, контракција може нормалније да се врши: *н̄ē д̄ō, уз̄ō час, н̄ӣе н̄ӣ д̄ō* Б̄ōг, *н̄а̄бр̄ō, д̄ōд̄ō, ӯп̄ō, п̄ōкл̄ō, н̄а̄ж̄ō* (Ускоци, 38); *уз̄ōчас, ð̄пр̄ō* (Пљевља, 82). Сажета форма *з̄ō* у говорима околине Колашина у изразима типа: *ӯ-з̄ō-ч̄ас, н̄а̄-з̄ō-п̄ут, н̄а̄-з̄ō-ч̄ас...* алтернира са несажетом: *з̄а̄о ти ч̄ас н̄ē бӣјо, ђе ћеш н̄а за̄о п̄ут* (Говор околине Колашина, 74). Такође и говор Пиве и Дробњака, који се највише опире сажимању вокалске групе *-ао* у двосложним ријечима, у овим позицијама одступа од изречене тенденције: је ли *Б̄ōг д̄ō* ко од Босн̄ē, *н̄ē д̄ō ми* ђев̄ōјку (стр. 20).

Нема сумње, наша истраживања и увид у грађу из испитаних говора показују да повећање броја слогова у ријечи помаже асимилацију. Но, процеси су могли отићи и другим путем: у говору околине Колашина највише је примјера који се са нашом оцјеном не слажу – промјена *-ао > -o* у *з̄̄а̄о, њ̄зда̄о, з̄̄а̄о, д̄̄о̄а̄о* (потврђено у свим мјестима) ипак се није извршила, а ову појаву Мато Пижурица тумачи подршком основних, како смо видјели врло често несажетих форми: *д̄̄а̄о, зн̄̄а̄о, п̄̄а̄о* и сл. (стр. 74).

Вокали *a* и *o* израженије се налазе реализовани један поред другог у поредбеном везнику, односно прилогу *као*. Ипак, у овој обично ненаглашеној ријечи високе учесталости у употреби су и конкурентни фонетски и прозодијски ликови: далеко најчешћа варијанта *к̄ō/ко*, а у

¹⁹ Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, 214.

²⁰ Ријетко је на овој територији у овим облицима развијање секундарних гласова *v* и *j*: *д̄̄а̄о, п̄̄а̄о*, а најнеобичније у везнику *као* који понекад може да гласи *каво* (Драгомир Вујичић, *Фонетске особине говора централне, југоисточне и југозападне Босне*, 31).

појединим говорима и $k\bar{a}/ka$. На примјер, од црногорских новоштокавских говора прогресивна асимилација потврђена је у околини Никшића (*Диалект источне Херцеговине*, 13 – иначе је на осталом терену овог говора – у Грахову, Бањанима, Рудинама и Голији – $као > k\bar{o}$ једина могућност) и Колашина – само изузетно: $k\hat{a}$ кучка (стр. 73). Интересантно да за процесе $као > ka$ више знају неки сродни говори у окружењу. У говору Конавала, у једном новоштокавском говору на Хрватском приморју, у којему се поредбена ријеч $као$ никад не јавља у пуном облику, тешкоћа у изговору финалне скупине $-ao$ отклања се на два начина: а) $као > ко$ – уколико слједећа ријеч почиње сугласником: $k\bar{o}$ да је мџа, $k\bar{o}$ мџд; б) $као > ка$ – уколико се послје $као$ нађе везник i : $ка$ и она, $ка$ и првѝ пџт, ђстарѝ $ка$ и $j\bar{a}$ (Конавли, 266). Овакав начин укидања хијата Зорка Кашић и не сматра асимилацијом, већ елизијом – јер је у резултату процеса кратки вокал a . Пошто у горњим примјерима поредбена ријеч, везник и наглашена ријеч чине једну акценатску цјелину, то се у говорном низу заправо појављују три вокала који се упрошћавају губљењем вокала у средини: $као$ и $> ка$ (Конавли, 266). Истог су поријекла, и на исти начин објашњени, и примјери са тремеђе Србије, Црне Горе и БиХ: исто $ка$ и $шџмар$, $ка$ и $д\bar{a}нас$, власти су прџтиле $ка$ и $св\bar{a}k\bar{a}$ (Србијанско Полимље, 215). Рјеђи су, али добро засвједочени, и ликови са дугим \bar{a} – $као > k\bar{a}$; а онда је то несумњиво резултат прогресивне асимилације ($-\bar{a}o > -\bar{a}$), а не контракције вокала o – $као > k(o)a$ – стр. 218. Ријетке примјере $као + и > ка$ – и са кратким и са дугим a – у источнобосанским говорима: $k\bar{a}$ и онџ, $ка$ и с\bar{a}д, $k\hat{a}$ и с\bar{r}нд\bar{a}ћ неки дијалектолози ипак сматрају прогресивном асимилацијом – и то резултатом самосталног развитка ових говора, а отприлике је сличне учесталости и неизмијењена секвенца: $као$ б\bar{r}ана, $као$ в\bar{a}тра, $као$ в\bar{j}етар²¹. Околина Колашина спорадично зна и за један за говоре херцеговачког типа необичан лик $ки < као$ и²² (стр. 74, фус. 100), при чему типични говорник из овог краја, како сматра Мато Пижурица, „никад не би употријебио $као$ ”. Иако као много необичнија варијанта од сажете, настала регресивном асимилацијом, неизмијењени лик $као$ чује се и у дурмиторским говорима, тј. у говорима Пиве и Дробњака и Уско-

²¹ Цевад Јахић, *Ијекавскоштокавски говори источне Босне*, 53.

²² Наслањање на везник i , тј. чешћа употреба везника $ки$, изражена је особина старијих црногорских приморских говора, а нарочито паштровског (Миодраг Јовановић, *Говор Паштровића*, Универзитет Црне Горе, Библиотека филозофско-филолошке науке, Подгорица 2005, 122–123); а процес $као > ки$, са малим бројем примјера, потврђен је и у средњокатунско-љешанским говорима (Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗБ XV, Београд 1965, 125).

ка, који заузимају једно од централних мјеста у склопу говора источне Херцеговине (*Пива и Дробњак*, 20; *Ускоци*, 39).

Како се из нашег приказа судбине вокалске групе *-ao* на крају ријечи може закључити, својом најчешћом варијантом *-ao > ǭ* (*п̄ош̄ǭ*, *р̄ек̄ǭ*, *ӣш̄ǭ*, *к̄ǭ*) црногорски новоштокавски говори много су ближи западнијим говорима, који се налазе у Босни и Херцеговини, Хрватској и југозападној Србији (србијанско Полимље) него онима црногорским зетско-јужносанџачког типа, југоисточно од замишљене линије која правцем сјеверозапад–југоисток дијели Црну Гору на два готово једнака дијела. Међутим, неки говори сјеверозападне Црне Горе показују знаке доста јаког утицаја архаичнијег црногорског дијалекта из којег се у поједине зоне Ускока, Пиве, Дробњака, околине Никшића и околине Колашина, противно општим тенденцијама, шире и резултати прогресивне асимилације (мада о разлозима продирања ове црте у црногорске новоштокавске говоре међу дијалектолозима има различитих мишљења). Отуда се у овим говорима налазе дублетне форме: *д̄ош̄ǭ/д̄ош̄ǭ*, *г̄л̄ед̄ǭ/г̄л̄ед̄ǭ* при чему један исти говорник, уколико смо створили ситуацију за природни говорни ток, може употријебити обје варијанте – ову са упрошћавањем финалне секвенце у правцу вокала *a* свакако много рјеђе.

Склоност промјени, али у много мањој мјери, у црногорским новоштокавским говорима показују и друге финалне секвенце: *-uo* и *-eo*; а тешкоћа у изговору два узастопна вокала може се отклањати и развијањем секундарних сугласника између вокала – нарочито у вокалској групи *-uo*.

Вокалска група *-uo*.

Судбином финалне секвенце *-uo* говори источнохерцеговачког дијалекта – и црногорски и они у сусједству – битно се разликују од зетско-јужносанџачких. Наиме, у архаичним говорима југоисточне Црне Горе секвенца *-uo* ријетко се уклања асимилацијом. А управо је то у већини новоштокавских говора најчешћа варијанта: *л̄ӯп̄н̄ǭ*, *о̄шин̄ǭ*, *тр̄ес̄н̄ǭ*, *к̄д̄с̄н̄ǭ*, *о̄пан̄ǭ*, *пос̄р̄н̄ǭ*, *вр̄н̄ǭ* (*Пива и Дробњак*, 24); *к̄ӯц̄н̄ǭ*, *л̄ӯп̄н̄ǭ*, *о̄шин̄ǭ*, *д̄ӣг̄н̄ǭ* (*Диалект источне Херцеговине*, 14) – посебно у западним мјестима овог дијалекта (у другом дијелу области, у никшићком говору, обичнији су примјери са несажетим вокалима *uo*); *ӯс̄ǭ*, *о̄б̄ǭ*, *п̄о̄т̄м̄ǭ*, *м̄ет̄н̄ǭ*, *пр̄е̄н̄ǭ се*, *з̄а̄с̄ǭ*, *пр̄д̄с̄ǭ* (Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, 44); *вр̄н̄ǭ*, *з̄а̄гин̄ǭ*, *з̄в̄ӣз̄н̄ǭ*, *з̄д̄в̄н̄ǭ*, *кр̄е̄н̄ǭ*, *пр̄е̄кин̄ǭ*, *п̄а̄н̄ǭ*, *п̄д̄гин̄ǭ*, *ск̄ӣн̄ǭ*, *н̄а̄с̄ǭ*, *п̄о̄с̄ǭ* (*Говори србијанског Полимља*, 217–218; *Ијекавскоштокавски говори источне Босне*, 55). Додуше, и у овим говорима неизмијењену вокалску групу на крају ријечи чува акценат: *ч̄ӯо*, *тр̄ӯо* – мада је често неизмијењена независно од тога да ли је први члан групе, вокал *у*, акцензован или није; а Јован

Вуковић сматра да су то у Пиви и Дробњаку првенствено ријечи које су у реченици јаче наглашене: *вр̑нуо*, *поср̑нуо*, *пòгинуо*..., док необично дјелује асимилација *уо* > *о* у двосложној ријечи *ч̑во* > *чò* у дијалекту источне Херцеговине (стр. 14).

Интересантно, у говорима Ускока (43), околине Колашина (77) и Пљеваља (82) вокалска група *-уо* на крају ријечи увијек је неизмијењена – без обзира на мјесто акцента: *тр̑сноу*, *ушт̑нуо*, а не *тр̑сно̑*, *ушт̑но̑*. Изузетак су три села шире околине Колашина – Кути, Горња Бијела и Старче гдје су процеси *-уо* > *-о* спорадично спроведени: *òшинò*, *д̑гнò* (стр. 13).

Судбином секвенце *-уо* црногорски новоштокавски говори се од зетско-јужносанџачких разликују још једном важном особином; у говорима југоисточне Црне Горе, тј. у „старијим” црногорским говорима, вокалска група *-уо* нешто се израженије разбија уметањем секундарног сугласника *j*²³. Од говора источнохерцеговачког типа избјегавање изговора сљедова вокала *-уо* на крају ријечи уметањем сонанта *j* једино је потврдио Данило Вушовић у говору Опутних Рудина, између Никшића и Билеће: *с̑зујо*, *ч̑јо*, *п̑нујо*, *òбујо*, *пòгинујо*, *умакнујо* и сл. (*Диалект источне Херцеговине*, 22). У пограничним новоштокавским хрватским приморским говорима хијат се уклања развијањем сонанта *в*: *п̑нуво*, *свр̑нуво*, *ч̑во* (*Конавли*, 285) и понекад у Цавтату: *ìзуво* (Д. Брозовић, *Цавтат*, 499). У неким другим хрватским говорима – у Далмацији и Хрватском приморју – *л* на крају слога прешло је у *а*, а коначни лик престилизације финалне секвенце *-уо* јесте *-уја* – сонант *j* најприје се развио у сусједству палаталних вокала (*пòпија*, *д̑ија*, *деб̑ја*), а затим је као готов формант пренесен и у позиције послвије вокала задњег реда (*чуја*)²⁴.

Вокалска група *-ео*.

Нестабилна је и финална секвенца *-ео*, а испитивачи новоштокавских говора потврдили су три начина њене ликвидације: а) сажимање у

²³ *Стр̑кнујо*, *об̑ујо*, *уве̑ујо*, *п̑нујо* (Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Библиотека ЈФ V, Београд 1935, 30); *ч̑јо*, *пог̑нујо* (Зета, Љешкопоље, Ријечка нахија – Драго Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, 31); Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ XVIII, Београд 1969, 190; Миодраг Јовановић, *Говор Паитровића*, 140–141; Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, Београд 1940, 64, 124; Радомир Алексић, *Извештај о испитивању спичанског говора*, ГЗ-СВС VIII, Београд 1941, 20 итд. – а појаву дијалектологи овако објашњавају: аналогijом према *б̑јо*, *в̑дијо* глас *j* је уопштен и у позициjе између два вокала задњег реда у и о, гдје се иначе гласовним путем никако није могао развити – Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине*, 22.

²⁴ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 176.

правцу другога члана вокалске групе – *ÿzō, n̄pō, z̄āpō*; б) развитак интервокалног *ј* између ова два вокала – *ÿzejo, n̄pejo*; и в) најнеобичнија – развитак хијатског гласа *в*: *ÿzevo*. Али примјери из многих говора потврђују и постојаност секвенце: *z̄āpoc̄eo, d̄ēbeo* и сл., а нарочито у кратким формама у којима је вокал *е* под акцентом: *kl̄ēo, m̄ēo, pl̄ēo, sv̄ēo* – очигледно, прилике су сличне онима са вокалском групом *-ao* на крају ријечи (*n̄āo, d̄āo, kr̄āo*), те кратке форме тешко се своде на још краће, а осим тога процесе *-ēo < -ēl > -o* изразито спречава још и акценат (за разлику од вокалске групе *-ao*, гдје има и сажимања, у вокалској групи *-eo* изговор оба вокала је обавезан)²⁵. Нема код овако кратких облика ни развитка хијатских гласова *ј* и *в*.

И укупно гледано у говорима сјеверозападне Црне Горе асимилација *-eo > -o* је најчешћи пут укидања хијата. Форме: *ÿzō, d̄ōnō, n̄čō, d̄ēbō, v̄ēsō, n̄pō, d̄ōvō, z̄āuzō, z̄āpōčō, ÿzv̄o...* регистроване су у говору Пиве и Дробњака (24), Пљеваља (82), Ускока (42), дијалекта источне Херцеговине (13), околине Колашина (14); а у истој мјери и у сродним говорима у окружењу: Конавли (266), Цавтат (499), у источној Босни (Џевад Јахић, *Ијекавскоштокавски говори источне Босне*, 55; Драгомир Вујичић, *Фонетске особине говора централне, југоисточне и југозападне Босне*, 31), србијанском Полимљу (216). Занимљиво, финална група *-eo* на исти је начин елиминисана и у говору Левча (*n̄pō, k̄īso, R̄ān̄jo, v̄īdo, z̄āpō...*) и другим говорима косовско-ресавског типа²⁶, а исти резултат је дала и у прогресивнијим икавским говорима²⁷.

Међутим, ови ликови у говорима сјеверозападне Црне Горе нијесу досљедни – у већини говора, напоредо са асимилованим, у употреби су и несажети, при чему се тешко могу одредити правила када ће један извор-

²⁵ Необичан је у говору Ускока (стр. 42) примјер *gl̄ō* (< *gl̄ēdō* > *gl̄ēo* после испадања дентала *đ* *gl̄d*), а у напоредној су употреби и друге двије варијанте *gl̄ēo* и *gl̄ēdō*. Осим овог изузетка изговор групе *eo* у *m̄ēo, sm̄ēo, pl̄ēo, kl̄ēo* је и у ускочком говору, и у другим говорима сјеверозападне Црне Горе, као и у другим новоштокавским говорима изван њених граница, обавезан – в. *Говор Конавала*, 266; А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, 43 итд.

²⁶ Радоје Симић, *Левачки говор*, 150; Асим Пецо, Бранислав Милановић, *Ресавски говор*, СДЗб XVII, Београд 1968, 258; Радомир Алексић, Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*, АнФФ VI, 1962/63, 294–295; Данило Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички говори*, 48; Данило Барјактаревић, *Средњоибарска говорна зона*, ЗбФФП II, Приштина 1964–1965, 97; Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗб XVI, Београд 1966, 242–243; Душан Јовић, *Трстенички говор*, СДЗб XVII 1968, 44.

²⁷ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 176.

ни представник новоштокавских говора изабрати неку од ових варијанти. Изузетак је говор Ускока, гдје је Милија Станић покушао да утврди правила – „ако се, с једне стране, погледају контраховане форме као: *пѣпѣ, љѣ, зѣпѣ*, а с друге стране неоконтраховане форме као: *дѣвео, зѣвео, љсплео, ѣбрео* запазиће се да контракција следи иза ` акцента, а да је нема иза ` (*Ускоци*, 42). У говору Пиве и Дробњака вокалска група *-ео* сведена је регресивном асимилацијом на *ѣ* (стр. 24), а исту слику показује и дијалекат источне Херцеговине – једино у ближој околини Никшића ова вокалска група на крају ријечи остаје обично несажета: *љзео, кѣс'ео, дѣбео, пѣнео* (*Дијалект источне Херцеговине*, 13).

У судбини *-ео* прилично су јасне сагласности са сусједним говорима у Босни и Херцеговини (Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, 43; Цевад Јахић, *Ијекавскоштокавски говори источне Босне*, 55) – у објема зонама *-ео* (< *-ел*) > *-о*. С друге стране, у хрватским приморским говорима (Конавли, Цавтат и Дубровник)²⁸ у употреби су и сажети и несажети ликови: *прѣвѣ/прѣвео, љѣ/љзео, дѣбѣ/дѣбео, пѣчѣ/пѣчео, вѣсѣ/вѣсео*. Прегледом грађе из говора Лепетана пронађени су само несажети: *зѣпѣчео* (63, 91), *прѣузео, ѣбузео* (92). И на крајњем новоштокавском југоистоку, у околини Колашина, слијед вокала *-ео* се не мијења – процеси сажимања: *пѣчѣ, љѣ* остају везани за села Кути, Горња Бијела и Старче (исто као *-уо* > *-о*) и уопште за досељенике из Горње Мораче (*Говор околине Колашина*, 14, 76).

Нема у црногорским новоштокавским говорима уклањања хијата развијањем секундарног сугласника *ј* – за разлику од говора зетско-јужносанџачког типа, гдје ликови *дѣбѣјо, пѣнејо, ѣплејо* нијесу необични²⁹. Аналошко *ј* између *е* и *о* јавља се у говорима источне Босне – чак и сонант *в*: *љзевѣо* (Драгомир Вујичић, *Фонетске особине говора централне, југоисточне и југозападне Босне*, 31), који црногорским говорима није познат. Уметање *ј*: *љзејо, дѣбејо* забиљежено је и у Цавтату (Д. Брозовић, *Цавтат*, 499).

Говори источнохерцеговачког типа – и црногорски и говори у окружењу – изразито су повезани процесом сажимања вокалске групе *-ео* > *-ѣ*, добијене послѣ испадања сугласника *к* у предлошкој форми, односно префиксу *преко* (*преко* < *прѣко* > *пре* > *про*). При томе, у резултату

²⁸ Перо Будмани, *Дубровачки дијалекат, како се сада говори*, 156; Милан Решетар, *Der štokavische Dialekt*, 109; Далибор Брозовић, *Цавтат*, 499; Зорка Кашић, *Говор Конавала*, 266; Јосип Лисац, *Хрватска дијалектологија*, 107.

²⁹ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 130; Радомир Алексић, *Извештај о испитивању спичанског говора*, 20; Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 123; Миодраг Јовановић, *Говор Пашировића*, 141.

асимилације су неколика прозодијска лика: а) *пр̄о* (*пр̄о* врата, *пр̄о* ливадѣ, *пр̄о* кòсѣ) које се објашњава накнадним дуљењем неновоштокавске предакценатске дужине³⁰; б) необичније *пр̄о*: *пр̄о* њега, *пр̄о* мене, *пр̄о* гра̀ниѣ, *пр̄о* плота, *пр̄о* да̀на, *пр̄о* сијена, *пр̄о* да̀н... потврђено у говору Пиве и Дробњака (24), дијалекту источне Херцеговине (13), источној Босни (*Ијекавскоштокавски говори источне Босне*, 55), околини Колашина (75), србијанском Полимљу (216) и Конавлима (266), које се схвата као резултат старог преношења, а које се аналогijом уопштило и у овим новоштокавским говорима³¹; в) *пр̄о*: *пр̄о* Тарѣ, *пр̄о* кућѣ, *пр̄о* Дринѣ, *пр̄о* села – најчешћа варијанта која одликује и најзападније новоштокавске говоре³².

Факултативности промјене $e(k)o > \bar{o}/o/\bar{o}$ доприносе и примјери у којима, након редукције интервокалног *k*, није долазило до асимилације: *пр̄ед* кућѣ, *пр̄ед* њивѣ (дакле, предлог *преко* реализује се у три фонетска лика: *преко*, *прео* и *про*); а у говору околине Колашина, у предлогу *преко*, обично се чује редуковано и неслоготворно *e*: *пр̄^eо* Таре (стр. 75).

Вокалска група *-ио*.

Процеси асимилације ове вокалске групе спријечени су развијањем секундарног *j*, које је у већини говора нешто пасивније артикулације – зато се, у зависности од чујности карактеристичног шума при изговору овога гласа, од говора до говора различито обиљежава. На примјер, у дурмиторским говорима Пиве и Дробњака (43) и Ускока (254), говори ма србијанског Полимља – стр. 218, те говорима источне Херцеговине (Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, 85) графичка ознака овога гласа је ^j: *̀ѝзӣо*, *̀начӣнӣо*, *̀во̀лӣо*, *̀ра̀дӣо*...; у пљеваљском говору *i*: *̀бӣио*, *̀чӣнӣио* (стр. 82)³³.

Премда је изговор сонанта *j* између *и* и *о* позиционо условљен, има дијалектолога који сматрају да процеси *-ио > -ӣо* у појединим говорима и не морају бити радикално спроведени. У говору Лепетана: *ста̀вио* (62), *по̀др̄а̀нио* (63), *р̄о̀дӣо* (76, 93), *н̄до̀сио* (95) / *лӣјо* (134) и говору околи-

³⁰ В. Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, 216. Ипак, вокал *о* у овом говору, као резултат регресивне асимилације, и не мора бити обавезно дуг: *про* нѣк̄и гра̀нӣѣ, *про* о̀нӣе њива.

³¹ Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, 75.

³² Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Матица српска – Просвјета, Нови Сад – Загреб 1978, 74; Милорад Дешић, *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗб ХХI, Београд 1976, 162–163.

³³ У говорима зетско-јужносанџачког типа скала ознака за обиљежавање прелазног гласа *j* који раздваја финалну секвенцу *-ио* још је разноликија: ^a*i*, ^a*и*, ^{aj}, ^j, ^j, ^{au}.

не Колашина: *срїо* / *сїјо*, *стїјо* (стр. 171) налазе се потврде за обје варијанте – измијењену и неизмијењену³⁴. И то, ако се глас *ј* изговори, онда има пуну и изразиту артикулацију – таквим га сматра Данило Вушовић: *бїјо*, *вїдијо*, али само у једном дијелу дијалекта источне Херцеговине, у Опутним Рудинама код Билеће (22), док је у другим дјеловима ове говорне зоне пасивније артикулације. У закључку, изгледа да је неспорно да степен артикулације гласа *ј*, који раздваја вокале *и* и *о*, зависи и од индивидуалних карактеристика говорника, прецизности и брзине говора, а понекад и од неких других чинилаца. Због тога појава хијатског *ј*, и сва објашњења везана за њега, далеко превазилази простор црногорских новоштокавских говора.

Како смо и претпоставили на почетку истраживања, у говорима сјеверозападне Црне Горе јако је изражена тенденција избјегавања изговора вокалских група на крају ријечи. Склоност промјени, и то најчешће асимилацијом, највише показује вокалска група *-ао*, али и друге финалне секвенце које се састоје од различитих вокала (*-ео*, *-уо*, *-ио*) до чијег елиминисања, поред асимилације, долази и развијањем секундарних гласова *ј* и *в* (посебно *ј*). Досад у дијалектолошким радовима нијесу биле уцртане прецизне изоглосе простирања наведених појава. Осим тога, показали смо да су основни односи *-ао* > *-о* у сјеверозападној Црној Гори, *-ао* > *-а* у југоисточној донекле поремећени све већим продором језичких црта зетско-јужносанџачких говора у црногорске новоштокавске говоре. Зато смо у понекад замршеним односима, у укрштању различитих изоглоса на појединим дјеловима истога говорног типа (*д̀дш̄о̄*, *д̀дш̄а̄*, *д̀дша̄о̄*) тражили одређене правилности и системе. Но, ниједна црта није значајније нарушила компактност црногорских новоштокавских говора, нити прекинула њихове везе са генетски и структурно сродним говори-ма у окружењу.

³⁴ Потпуно другачију слику, јединствену међу црногорским говорима, пружа један архаични приморски говор области Мрковића код Бара у којем се међувокално *ј* у позицији између *и* и *о* веома ријетко развија, у чему Лука Вујовић види рефлектовање старог стања, које мрковићки говор, јер се налази на дијалекатској периферији, чува боље од сваког другог црногорског говора (190–191, 266).

Miodrag Jovanović

FINAL SEQUENCES OF TWO DIFFERENT VOWELS IN MONTENEGRIN
NEW-ŠTOKAVIAN DIALECTS

Summary

Less frequent presence of the final vowel groups, due to the harmonization of articulation towards the first vowel (so called: progressive articulation), or towards the second vowel (so called: regressive articulation) thus represents a distinguishing characteristics of the Montenegrin dialects, as present among the folk dialects. In addition, vowel sequence ending in *-ao* (which, in most cases occurred due to the alteration of *l* into *o* at the end of a syllable), due to the frequency of use of the words in which it exists and due to the common distribution, tends to be the most interesting vowel group used.

We have established that in the dialects in the Northern-Western part of Montenegro, i.e. in the so called new-štokavian dialects, the vowel group *-ao* usually comes down to the vowel *-o* only (*dòšō*, *pòšō*). However, that situation cannot be widely applied to all the dialects, as in certain dialects, apart from the assimilation of *-ao* into *-o*, we can often hear the results of the progressive assimilation as well (*dòšā*, *rěkā*), especially close to the area where Zeta-South Sandzak dialect is widespread. However, although the situation where the vowels *-a* and *-o* respectively in the end of a word become unassimilated, is quite unusual, it tends to be common in almost all dialects.

In addition, the analysis of rich and interesting dialects' structures also includes the occurrence of other vowel groups in the end of the words (such as: *-uo*, *-eo* and *-io*).